

EN MALSTRØM TIL BEGJÆR MOSKENESSTRAUMEN SOM MYTE OG METAFOR HOS PETTER DASS, EDGAR ALLAN POE OG JULES VERNE

Even Arntzen

Gjennom uminnelige tider har mennesket vært fascinert av *havet*. I en rekke skapelsesmyter fremstår gjerne havet som en positiv størrelse, en pulserende og livgivende urtidsstrøm. Men ved siden av å være en raus kilde til liv, er havet også nært forbundet med undergang og død, forlis og drukning.

Få havstykker har som den beryktede *Moskenesstraumen* fått denne havets dobbelthet knyttet til seg – på den ene siden verdens største barselseng, på den annen side dødens grusomme svelg. Kanskje med unntak av Bermuda-trianglet i Sargassohavet, stedet hvor skip, og etter hvert også fly, angivelig skal ha forsvunnet sporløst i årevis, er det neppe noe havområde i verden som opp gjennom århundrene er blitt beskrevet og illustrert i tilsvarende grad som Moskenesstraumen. I denne artikkelen skal jeg rette fokus mot tre av de mange som, på høyst forskjellig vis, har latt seg fascinere og inspirere av Moskenesstraumen, nemlig Petter Dass, Edgar Allan Poe og Jules Verne. Men først et lite geografisk og historisk riss.

Den store male

I Cappelens *Bil- og turistkart* (2002) for Nordland ser man at Moskenesstraumen er avmerket på havstykket mellom Lofotodden og øya Mosken. Man ser også at Moskenesstraumen er avmerket som "Verdens sterkeste havstrøm". Denne siste opplysningen kan kanskje diskuteres, men det er ingen tvil om at Moskenesstraumen iallfall er *en* av verdens aller kraftigste tidevannsstrømmer, omlag fem kilometer brei og rundt femti meter dyp. Havet er langt dypere utenfor og innenfor dette havområdet, og en stor mengde av tidevannet som to ganger i døgnet fyller opp Vestfjorden må passere over denne sokkelen. Mellom flo og fjære skifter således strømmen retning, og forskjellen på høy- og lavvann kan være opptil fire meter. Strømmens

styrke varierer sterkt, gjennomsnittshastigheten ved springflo er rundt 7 km/t (3,8 knop), topphastigheten rundt 18 km/t (9,7 knop).¹

Så vidt man vet går den første skriftlige referansen til Moskenesstraumen over 2000 år tilbake, til den greske historieskriveren Pytheas. Også folketradisjonen har vært opptatt av (å forklare) fenomenet, noe man blant annet ser i sagnet om Værøymannen og Moskeneskjerringa.²

Den landflyktige svenske presten Olaus Magnus gav i 1539 ut et illustrert kart over Norden, *Carta Marina*. Seksten år senere publiserte han sitt historiske storverk, *Historia om de de nordiska folken* (1555), som kan betraktes som en kommentar til *Carta Marina*. På *Carta Marina* er Moskenesstraumen tegnet inn som en voldsom strømvirvel der store

---

¹ Jfr Bjørn N. Gjevik, "Moskstraumen. Myter, diktning og virkelighet", Årbok for Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo 2001; her sitert etter pdf-versjonen lastet ned fra internett, 07.09.02. (<http://www.math.uio.no/~bjornng/moskstraumen/>): "Vanntransporten ved springflo i dette snittet er omkring $0,6 \times 10^6 \text{ m}^3/\text{s}$ med en middelhastighet på ca 2 m/s og topper oppmot 5 m/s. Til sammenligning tilsvarer dette tyvetusen 30 tonn lastebiler pr. sekund." (s. 8)

² " Værøymannen og Moskeneskjerringa hadde i uminnelige tider delt gryte sammen – og de satt der og rørte, hun med sleiva si og han med stauren sin. Så en månelys natt oppdaget kjerringa at de syv søstre ruslet om ute i havet. Det lyste og det skinte i kronene deres, og Moskeneskjerringa trodde de kom for å stjele fisken av havet for dem. Så sendte hun likeså godt Værøymannen av sted for å jage dem. Men det gikk ikke likere enn at Værøymannen ble forgapet i de vakre søstrene, som fortalte at de hadde mistet månekrona si og gikk nå og lette etter den. Hadde han ikke sett den når han satt og glodde nede i tangen? Værøymannen gav seg til å leite etter krona sammen med de syv søstrene, men da han langt om lenge kom hjem, var kjerringa som naturlig var, rasende. Hun stengte seg inne og lot mannen ligge ute hele natta uten mat. Om morgenen for hun ut og begynte å røre rasende med sleiva si. Da ble Værøymannen redd for at hun skulle ta fra ham hele gryta, grep stauren og begynte å røre med en slik kraft at skumspruten sto. Da kjerringa såg det, tok hun til å røre den andre veien, og Værøymannen var ikke likere enn at han gjorde det samme som kjerringa. Men da bråsnudde hun og begynte å røre motsatt av kallen. Slik holdt de på til det ble kveld. Da var Værøymannen mjuk, og han gjorde seg blid og innsmigrende – og kjerringa lot ham få dele kveldsmaten. Så var de venner og vel forlikte. Men hver gang fullmånen blinket i havet, minte den kjerringa om de syv søstrene og månekrona deres. Så ble hun argsint og sjalu igjen. Og ut for hun og røre med sleiva slik at havet sto i kok. Værøymannen for etter, grep stauren sin og gav seg til å røre han med. Så rørte de mot hverandre til havet sto som en foss og sinnet gikk av kjerringa – og så ble de vel forlikte." Sitert etter Trygve-Olaf Lindvig, *Moskenesstrømmen i dikt og fortelling*, Lillehammer: Natura forlag, ss. 8-10 (utgivelsesår ikke angitt).

skip blir sugd ned og knust av vannmassene. I den forbindelse skriver Olaus Magnus følgende:

Å min Charta Gothica eller beskrifning af Nordens länder ses några vid Norges kuster i oceanen utskjutande land partier, hvilka här afbildats, nämligen Röst och Lofot. Mellan dem är ett så stort svälg, eller snarere Charybdis, at det plötsligt kringsvallar och i ett ögonblick uppslukar de sjöfarande som ovarsamt nalkas, i det styrmannen förlorar sin kraft och rådighet.¹

Noen år senere, i 1591, kaster fogd Eriks Hansen Schønnebøl seg på beskrivelseskarusellen, blant annet kommer han inn på hvordan forholdene skal være utenfor Hell:

[...] naar denne Moskestrøm er udi sin rette skikkelse og vinden er imod strømmen, da bær strømmen saa saare strid, og giver sligt bulder fra sig, at landet og jorden skjælver deraf, husene rystes deraf, og en jernring, som sidder udi stuedøren, gjort til at drage døren op med, rystes hid og did af strømmens brusen og mangfoldig storm.²

Ti år senere tar så Peder Clausson Friis over stafettpinnen; i sin *Norriges Bescriffuelse* er han nok atskillig mer nøktern enn Schønnebøl hva angår fremstillingen av Moskenesstraumen, men også hos Friis florerer en rekke merkelige og spekulative påstander.

I 1685 gir så Petter Dass, i *Nordlands Trompet*, en topografisk beskrivelse av Moskenesstraumen; i 1735 kommer en annen prest, en viss Jonas Rasmus, i verket *Norriges Beskrivelse*, med sine betraktninger om fenomenet, knappe tyve år senere er Erik Pontoppidan på banen med sin oppfatning (i *Norges naturlige historie*, 1753), i 1861 publiserer Edgar Allan Poe novellen *A Descent into the Maelstrom*, og Jules Verne melder seg på i 1869.³

---

¹ Sitert etter Nils M. Knutsen, *Mørkets og kuldens rike. Tektser i tusen år om Nord-Norge og nordlendingene*, Tromsø: Cassiopeia forlag, 1993, s. 51.

² Sitert etter Carl Schøyen, *Nord i værene. Skildringer*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1943, ss. 67-68.

³ Også andre har beskrevet Moskenesstraumen, jfr f.eks. Bjørn N. Gjevik, "Moskstraumen. Myter, diktning og virkelighet". Gjevik nevner i sin artikkel, ved siden av dem som ovenfor er listet opp, også den tyske legen Bernhard

I det store og det hele: ingen tvil om at Moskenesstraumen har hatt en sterk apell opp gjennom århundrene.

Petter Dass og Moskenesstraumen: et polemisk landskapsmaleri

”Den første turistguide til Nord-Norge”, kaller Karl Erik Harr *Nordlands Trompet*.¹ Og på mange måter er det en ganske så dekkende beskrivelse. I dette storslåtte diktverket om Nord-Norge gir dikterpresten oss en grundig innføring i både den nordenfjeldske geografi og meterologi som biologi og økologi. I avsnittet ”Loefodens Beskrivelse” kommer han også, naturlig nok, inn på fenomenet Moskenesstraumen:

Loefoden omskylles af Bølger og Hav,
Der løbe og Strømme, som deele den av
Og flyde i Farten heel strænge,
Som: Gimsøe-Strøm, Nappe-Strøm, Moskøe-Strøm[...]²

Så zoomer han inn:

Fra Mosken til Værøe bereignes en Miil,
Der flyde de Strømme saa snart som en Piil,
Omtumler sig frem og tilbage;
Man kand dem vel ligne ved raskeste Raa,
At mange Beskuer har undret derpaa,
Hvor Vandet slig Magt kunne tage:
Naar Maanen fremtrinner med Fuld eller Nye
Da høres omkring en forfærdelig Gnye
At Haaret paa Hoved maae ryste,
Og ofte saa skrækkelig tager af Sted,
At Landet og Husene skielve derved,
Som Skyen ved Torden skull’ bryste;

Varen (1622-1650, *Geographia Generalis*), jesuitterpresten Athanasius Kircher (1602-1680, *Mondus Subterraneus*, Kircher hevder blant annet at Moskenesstraumen er forbundet med Bottenviken via en undersjøisk kanal! Kircher ble lenge ansett for å være en internasjonal autoritet på Moskenesstraumen) og tyskeren Eberhard Happel (1647-1690).

¹ Karl Erik Harr, *Guds nordenvind*, Oslo: Cappelen, 1988, s. 66.

² Petter Dass, *Nordlands Trompet*, (red. K. Heggelund /S. Apenes), Oslo: Gyldendal 1980, s. 96.

Og skeer det, at Vinden er Strømmen imod,
 Da reyses de Bølger i dybeste Flod
     Saa høye, som Klippernes Toppe:
 Skull' nogen fordristes at fare der da,
 Han reiste der aldrig med Livet ifra [...]¹

Petter Dass' beskrivelse av Moskenesstraumen strekker seg over 120 verslinjer, jfr appendix 1. Først *lokaliseres* fenomenet ("Fra Mosken til Værøe bereignes en Miil [...]"; vv. 1-6), deretter *beskrives* fenomenet ("Naar Maanen fremtrinner med Fuld eller Nye [...]"; vv. 7-36) og til slutt forsøkes fenomenet *forklart* på vitenskapelig vis ("Men hvoraf det kommer, at Mosken er grum [...]"; vv. 37-120). Denne forklaringspassasjen kan videre segmenteres i tre deler: *presentasjonen* av A.C. Arreboes teori² (vv. 40-60), *vurderingen* av Arreboes teori (vv. 61-66) og *lanseringen* av Petter Dass' *egen teori* (vv. 67-120).

I sin beskrivelse av Moskenesstraumen vektlegger Petter Dass empiriske, observerbare fakta. Intensiteten – og farligheten – vedrørende strømvirvlene og strømskavlene som dannes på havets overflate setter han, helt korrekt, i forbindelse med *vindretningen*, *månefasene* og *tidevannssyklusen*: Petter Dass har altså selv sett – eller blitt fortalt av lokalbefolkningen – at når vinden blåser motsatt vei av strømretningen, ja, da skal man passe på, iallfall når vinden er kraftig, man skal også vokte seg vel i overgangsfasen mellom fløende og fallende sjø ettersom strømmen da skifter retning og således kan føre en båt på avveier. På sett og vis kan det han skriver i denne passasjen også betraktes som en slags praktisk veiledning i hvordan man skal oppføre seg under seilas i Moskenesstraumen. På den annen side sier han også noe om hvor sårbart menneskelivet er og hvordan døden hele tiden ligger på lur.

I sin presentasjon av Arreboes forklaringsmodell går han gjennom den punkt for punkt. Arreboe forklarer altså Moskenesstraumen med utgangspunkt i topografien på bunnen, eller rettere sagt: hans *antagelser* vedrørende bunnens beskaffenhet; Arreboes "dybdebeskrivelse" er selvfølgelig ikke basert på observasjon, men rene spekulasjoner og fri fantasi:

¹ Ibid., s. 96.

² Anders Arreboe beskriver Moskenesstraumen i sitt verk *Hexaëmeron*, København, 1661.

Han [Arreboe] slutter, en Skiærr-gaard i Dybet er sat,
Hvor Strømmen sin Myndighed bruger;
Han meener, den Skiærr-Gaard af Klipper nestaaer,
Som uden til rund og om-circlede gaaer,
Men inden til aaben og huule,
Og midt i de Klippers udhuulede Gang
Skal reyses en Klippe trind-agtig og lang,
Som sig der indvendig mon skiule:
Til denne sin Huule han setter en Port,
Som aabnes for Strømmen, der skynder sig fort,
Og sig ind i Hulen vil trænge,
Naar den der indkommer, spadserer den om,
Og søger Udgange, men finder ey Rom
Thi vil den med Magt sig utsprænge [...]¹

Petter Dass sier ikke rett ut at Arreboes teori er direkte gal (jfr også vv. 61-66), men det er tydelig at han føler et sterkt behov for å korrigere og komplettere bildet med sin *egen* teori. Petter Dass' teori lar seg dele inn i en *argumentasjonsdel* (vv. 69-114) og en *konklusjonsdel* (vv. 115-120). Hans argumenter er utelukkende basert på rasjonalitet og empiri, også hva angår "dybdebeskrivelsen", ut fra loddstikk og fiskernes erfaringer vet man at farvannet mellom Lofotodden og Mosken/Værøy er meget grunt. Og det er nettopp bredden og *dybden* som er herr Petters kronargumenter; jfr konklusjonsdelen:

At han de forskrækkelig Hverveler skiær,
Det volder, at Vandet er *grundere* der,
Og inden for dybere Bunde;
Naar Dybene trykke nu hæftelig paa,
Da maae jo de Strømme forfærdelig gaae,
I sær hvor de Banker er' *Grunde* [mine uth.]²

For å oppsummere: Det Petter Dass sier er altså følgende: Moskenesstraumen er et interessant fenomen, strømmen er slett ikke å spøke med, men dersom man tar sine forholdsregler blir den mindre farlig. Det er heller intet mystisk ved Moskenesstraumen, fenomenet kan

---

¹ *Nordlands Trompet*, s. 98.

² *Ibid.*, s. 100.

nemlig forklares på rasjonelt vis, hvilket han da også gjør. Forøvrig aksentuerer tekst-passasjen, gjennom sin innledende kretsing rundt døden og livets sårbarhet, et typisk barokk-motiv, nemlig *memento mori*-motivet.

Sven Erik Forfang hevder at man hos Petter Dass finner fire dominerende motivkretser; natur og landskap, folk og folkeliv, arbeid og yrke, bibel og bekjennelse.¹ I vår tekstbrokk er vi, naturlig nok, mest inne i den førstnevnte kretsen, men også indirekte i den andre, folk og folkeliv, ettersom naturen alltid vil være med å legge visse grunnbetingelser for menneskenes kår.

Hans Midbøe har i sin Petter Dass-bok kommentert passasjen om Moskenesstraumen, og er i den forbindelse mest opptatt av hvordan *polemikeren* Petter Dass her kommer til syne:

Men klarest kommer den polemiske tone fram i avsnittet om Moskenesstraumen i *Nordlands Trompet*. Dette var nettopp et yndlingsstoff for tidens diktere, her fikk de ikke bare anledning til å bruke den bråkende, larmende skildringsmåte som de undertiden satte så høyt, men fikk også prøve seg på de *naturforklaringer* som nettopp hadde tidens interesse. [min uth.]²

Edgar Allan Poe: Moskenesstraumen – inside out!

I novellen *En ferd ned i malstrømmen* (*A Descent into the Maelstrom*, 1841) gir Edgar Allan Poe – i likhet med Petter Dass – både en overflate- og dybdebeskrivelse av Moskenesstraumen.

Som epigram har novellen et sitat av Joseph Glansvill: "Guds veie i naturen, ligesom skjebnens, er ikke som våre veie, ei heller kan de system vi bygger, på nogen måde måle sig med vælden, dybsindigheden og uudgrundeligheden i Hans verk, der har en dybde i sig større end Democritus' brønd."³

Med dette dunkle anslaget får vi en viss anelse om hva vi nå har i vente; Guds veier er uransakelige, mennesket har ingen forut-

---

¹ Sven Erik Forfang, "'Udi mine Skrifter at teigne' - om motiv , budskap of formidlig hos Petter Dass" i *"Som siges at Præsten paa Næsne har gjort;" - søkelys på Petter Dass' liv og verk* (S.E. Forfang, red.), Høgskolen i Nesna, 1999 (Skriftserie nr 41), s. 27.

² Hans Midbøe, *Petter Dass*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1947, s. 156.

³ Edgar Allan Poe, *En ferd ned i malstrømmen i Mordene i Rue Morgue og andre selsomme fortellinger*, Den norske Bokklubben, 1997, s. 119.

setninger til å forstå hans skaperverk, hvilket igjen vil si: det har ingen ting for seg å spekulere over Moskenesstraumens beskaffenhet, dens dynamikk og intensjon ligger så å si forankret i en guddommenlig dimensjon langt hinsides den menneskelige fatteevne.

Novellen begynner med at den navnløse jeg-personen er blitt tatt med høyt opp til toppen av Hellsegga av en gammel fisker (som også er navnløs), med panoramautsikt over den fryktinngytende Moskenesstraumen. Fiskeren – som likevel ikke er så gammel som han først ser ut for å være – forteller jeg-personen at han for tre år siden var utsatt for en skjellsettende opplevelse som på mindre enn ett døgn forvandlet håret hans fra sort til hvitt og dessuten frarøvet ham alle legemskrefter. Etter endel betraktninger og refleksjoner fra jeg-personens side vedrørende Moskenesstraumen som naturfenomen, forteller så fiskeren sin historie, som sterkt forenklet kan resymeres slik: For tre år siden, den 10. juli, drev han og fisket sammen med sine to brødre utenfor Lofotodden. Der ble de overrasket av et voldsomt uvær, med det resultat at skuta deres ble sugd inn i og ned i Moskenesstraumens voldsomme gap. Mens båten trekkes lenger og lenger ned i den roterende trakten, får fiskeren et privilegert innsyn i visse sider av Moskenesstraumens hemmeligheter. Begge hans brødre omkommer, men på nærmest mirakuløst vis klarer han å redde seg selv. Men han vender altså tilbake til verden som en sterkt merket mann.

For oversiktens skyld kan novellen segmenteres i åtte tekst-avsnitt:

T1: Jeg-personen og fiskeren når toppen av Hellsegga, fiskeren forteller at han for en tid tilbake har vært utsatt for en ekstraordinær hendelse, uten å avsløre hva dette ekstraordinære består i. Imidlertid meddeler han jeg-personen at han har tatt ham med opp på fjellet for at han skal ha direkte utsikt mot skueplassen for den ekstraordinære hendelsen.

T2: Jeg-personen ser med frykt, men også interesse, ut over det dystre og høyst skremmende havlandskapet mellom Lofotodden og Værøy.

T3: Fiskeren forteller jeg'et hva de ser, navngir en rekke øyer og holmer.

T4: Jeg'et får med ett øye på selve virvelen i Moskenesstraumen, den beskrives som en kolossal trakt med en diameter på to kilometer, "hvis indre, så langt blikket kunne nå, var en glatt, skinnende og

beksvart vegg av vann [...], spant rundt og rundt i svimlende fart, svaiet og gynget på samme tid, og slynget ut mot vinden et grufullt mæle, halvt skrik, halvt brøl, som selv ikke det mektige Niagarafallet noensinne oppløfter mot himmelen. Fjellet skalv helt ned i sokkelen, og steingrunnen rister.”¹

T5: Jeg-personen gjengir store deler av Jonas Rasmus’ beretning om Moskenesstraumen.

T6: Jeg-personen spekulerer ytterligere over Moskenesstraumen som naturfenomen, refererer blant annet til *Encyclopædia Britannica* og Kircher.

T7: Fiskeren griper forstyrrende inn i jeg-personens fabuleringer og spekulasjoner, forkynner at han skal fortelle en historie som skal overbevise ham om at han ”burde ha et visst kjennskap til Moskøystrømmen”.²

T8: Fiskerens fantastiske fortelling om sin ferd ned gjennom Moskenesstraumen, hva han så og hvordan han ble reddet (strekker seg over ti av novellens seksten sider).

I det følgende skal vi dvele litt nærmere ved fiskerens fortelling (T8): For tre år siden ble altså fiskeren og hans to brødre overrasket av et plutselig uvær, en orkan. Uværet fører til at de mister kontrollen over båten; hjelpeløst driver de gjennom piskende skumsprøyt og totalt mørke nærmere og nærmere den voldsomme strømvirvelen. Fiskerens yngste bror skylls overbord sammen med stormasten, og de to gjenværende mennene klamrer seg i desperat redsel fast til båten. De suges inn i trakten, og med ett blir fiskeren langt mer fattet og rolig:

[...] jeg begynte å tenke på hvor fantastisk det var å dø på denne måten, og hvor tåpelig det var av meg å tenke på en så tarvelig faktor som mitt eget lille liv ansikt til ansikt med en så *praktfull åpenbaring av Guds makt*. Jeg tror virkelig jeg rødmet av skam da denne tanken slo meg. Etter en liten stund ble jeg besatt av den *voldsomste nysgjerrighet angående selve hvirvelen*. Jeg følte rett og slett et *ønske om å utforske dens dybder* på tross av offeret som jeg ville måtte gjøre. Min største sorg var at jeg aldri ville bli i stand

---

¹ *En ferd ned i malstrømmen*, s. 122.

² *Ibid.*, s. 124

til å fortelle mine venner i land om *de mysteriene* jeg skulle få se.
[mine uth.]¹

Det som så hender er følgende: fiskeskuta svirrer vitterlig rundt i den roterende vannspiralen, men på en merkelig måte blir fartøyet likevel hengende fast i selve vannveggen. Og mens båten langsomt virvles nedover, observerer den årvåkne fiskeren en mengde eiendommeligheter:

Da jeg så meg rundt på den vidstrakte flaten av flytende ibenholt som vi hvirvlet rundt på, oppdaget jeg at vår båt ikke var den eneste gjenstanden i hvivelens favn. Både over og under oss drev synlige vrakrester, store mengder av bygningstømmer og trestammer, og mange andre mindre ting, som møbler fra hus, splintrede kasser, tønner og staver. Jeg har allerede beskrevet den unaturlige nysgjerrigheten som grep meg i min første redsel. Den syntes å vokse i meg mens jeg drev nærmere og nærmere mot min egen forferdelige undergang. Jeg begynte nå å betrakte de tallrike tingene som fløt rundt oss med en underlig oppmerksomhet. Jeg *må* ha vært omtåket og skjør, for jeg *underholdt* meg til og med ved å spekulere på deres relative fart i sine forskjellige baner mot det frådende skummet under oss. 'Dette furutreet,' grep jeg meg selv i å si en gang, 'vil helt sikkert være nestemann som tar det forferdelige spranget og forsvinner' - og så ble jeg skuffet ved å oppdage at vraket av et hollandsk handelskip tok det igjen og gikk utfor først. Til slutt, da jeg hadde gjort mange veddemål av denne typen og blitt lurt hver eneste gang - begynte jeg å undre meg. Det faktum at jeg uvergelig feilbedømte disse tingene, satte i gang en rekke tanker, som fikk mine lemmer atter til å skjelve, og mitt hjerte til å slå hardt enda en gang.

Det var ikke fornyet skrekk som nå kom over meg, men et gryende, sterkt håp. [EAPs uth.]²

På grunnlag av de forskjellige fenomenene han betrakter, gripes altså fiskeren med ett av et gryende *håp*. Ved hjelp av sin rasjonalitet,

---

¹ Ibid., s. 129.

² Ibid., s. 132.

kombinasjonsevne og rådsnarhet ser han en mulighet til å redde livet: Han surrer seg fast til en vanntønne og kaster seg over bord, tønnen føres oppover i strømvirvelen og etter en tid blir han berget av noen andre fiskere. De kjenner ham imidlertid ikke igjen, ettersom håret hans - som ved et trylleslag - er gått fra å være ravnsort til å bli helt hvitt. Og fiskeren avslutter sin beretning med følgende ord: "De sier at hele ansiktsuttrykket mitt var blitt forandret. Jeg fortalte dem min historie - de trodde den ikke. Jeg forteller den nå til *deg* [= primærfortelleren] - og jeg kan neppe vente at du skal tro noe mere på den enn de lystige fiskere i Lofoden." [EAPs uth]¹

Dersom man skulle forsøke å sette fiskerens fortelling på formel, kan man, noe forenklet, si at den først beskriver en *nedadgående* bevegelse, for deretter å beskrive en *oppadstigende* bevegelse. I et slikt perspektiv er det nærliggende å betrakte den nedadgående bevegelsen som en (symbolsk) dødsprosess, mens den oppadgående rørelsen rommer en åpenbar form for regenrerasjon og livgivning - han blir jo nærmest født på ny ut av havets dyp, gjennom havets gedigne (vaginal)trakt. Fiskerens ferd fører flere gevinster med seg: Ny innsikt, nytt liv (om enn som merket mann) og - ikke minst - en god og spennende fortelling.

Stuart Levine poengterer i sin Poe-studie at fiskeren ikke blir berget ved noen guddommelig inngripen, men ene og alene takket være seg selv: "Salvation comes not through a miracle of God but through the strength of the sailer's awakened - and perhaps inspired - intellect. Or [...] the fisherman, in his 'madness', perceives the central truths, and is saved."²

Jeg føler et visst behov for å nyansere dette synspunktet noe. Fiskeren blir riktig nok ikke reddet av noen *deus-ex-machina*, men likevel er det guddommelige nærvær, etter min oppfatning, så absolutt til stede. La meg forsøke å underbygge dette noe nærmere. Det første jeg i så måte vil trekke frem er *månens* rolle: Like før de slynges inn i selve strømvirvelen dukker med ett månen opp:

I alle retninger var det fremdeles *mørkt som i graven*, men nesten rett over hodet på oss dukket det plutselig opp en *sirkelrund rift*

¹ Ibid., s. 135.

² Stuart Levine, *Edgar Poe: Seer and Craftsman*, DeLand: Everett/Edwards, inc, 1973, s. 23

med klar himmel - så klar som jeg noensinne har sett den, og dyp blå i fargen - og gjennom den skinte *fullmånen* med en glans jeg aldri har sett maken til. Den lyste opp alt rundt oss med den største tydelighet - men herre min Gud, for en scene den kom til å lyse opp. [mine uth.]¹

Månen og måneskinnet blir også innskrevet, på meningsbærende vis, i selve skildringen av Moskenesstraumens innside: "[...] strålene fra *fullmånen*, som skinte ned gjennom den sirkelrunde riften som jeg allerede har beskrevet, strømmet i en gyllen, storslått *flom av lys* langs de svarte veggene, langt ned i de innerste gjemmene i slukten." [mine uth.]² Og når han kommer lenger ned virvelen, dveler han igjen ved måneskinnet:

Måneskinnet syntes å trenge ned til selve bunnen av det dype juvet, men ennå kunne jeg ikke skjelne noe tydelig, på grunn av en tykk dis som hyllet alt der nede inn i tåke, og over den hang en *praktfull regnbue*, lik den smale og skrøpelige bro som muselmanene sier er den eneste veien som *fører fra Tiden og over til Evigheten*. [mine uth.]³

Og like før han blir berget av de andre fiskerne, dveles det igjen ved månen: "Himmelen var klar, vinden hadde lagt seg, og *den strålende fullmånen* var på vei ned i vest." [min uth.]⁴

Over hele verden er *lys* et symbol for det guddommelige og også et symbol for det åndelige element som etter urtidsmørkets opprinnelige kaos gjennomstrømmet verdensaltet og jagde bort mørket, jfr Hans Biedermanns *Symbolleksikon*: "Lys og mørke er det viktigste dualistiske systemet av polære krefter, og lyset symboliseres ofte av den kraftigste lysbringeren, solen. Sollyset står for umiddelbar kunnskap, mens månellyset står for kunnskap som er vunnet gjennom refleksjon".⁵

Ja, nettopp! Selv om det er solen som først og fremst blir betraktet som en avbildning av Gud, blir likevel også månen et

¹ *En ferd ned i malstrømmen*, s. 128.

² *Ibid.*, s. 131.

³ *Loc. cit.*

⁴ *Ibid.*, s. 134.

⁵ Hans Biedermann, *Symbolleksikon*, Oslo: Cappelen, 1992, s. 245.

indirekte bilde av Gud - ettersom månelysen er en direkte refleks av sollyset.¹

Altså: selv om ikke Gud selv griper direkte reddende inn overfor fiskeren, hviler det likevel et guddommelig lys over hele hendelsen, fra han kommer inn i virvelen og til han blir reddet av sine kamerater. Også det at vinden med ett stilner av, fremstår som et slags guddommelig under. Og det faktum at det er månen som bokstavelig talt kaster lys over fiskerens ferd, blir meningsbærende også på en annen måte: ved siden av solen er det jo først og fremst månen, gjennom gravitasjonskreftene, som påvirker flo og fjære og Moskenesstraumens intensitet. I så måte blir månen - og regnbuen! - en påminner om en bakenforliggende kraft, et styrende prinsipp, Gud (jfr. epigrammet og Guds uransakelighet).

Forøvrig har Poes nordnorske fisker flere påfallende likehetstrekk med vandreren Dante i *Den guddommelige komedie*. Ikke bare bestemmer han seg for å "la alt håp fare" i det øyeblikk båten kommer inn i malstrømmens senter (jfr. innskriften over Helvetesporten i Inferno-delen hos Dante: "La alt håp fare, den som her inn treder"), som vandreren Dante får han også et enestående innsyn i skaperverket; på samme måte som vandreren Dante er det eneste menneske som har gjennomvandret hele dødsriket (og har kunnet fortelle om det etterpå), blir den navnløse fiskeren det eneste mennesket som har sett Moskenesstraumen fra innsiden - og overlevd!²

Fiskerens ferd ned i Moskenesstraumen kan selvfølgelig også tolkes i lys av en metapoetisk dynamikk; selve dypdykket, eller loop'en, ned i den hemmelighetsfulle strømvirvelen kan leses som en ferd ned i fantasiens trakt og forråds-kammer; i et slikt perspektiv kan man argumentere for at Moskenesstaumens dynamikk henspiller på skriveprosessen og imaginasjonskraftens natur.

Til slutt: Hva med primærfortellerens rolle, hvorfor er han der? Først og fremst for å skape troverdighet til settingen, gjennom sine mer eller mindre vitenskapelige refleksjoner og betraktninger. Men han er også der som kunnskapssøkende menneske, selv om han i kraft av epigrammet sier at det egentlig ikke er mulig, vil han gjerne trenge

¹ Forøvrig vil jeg minne om at solen, innenfor den kristne forestillingsverden, er et symbol på udødelighet og oppstandelse, der den dag etter dag stiger opp i øst.

² Poes fisker har dessuten visse likhetstrekk med både Odyssevs og Aeneas, to vitebegjærlige sjøfarere som begge foretok et "dypdykk" til underverdenen.

til bunns i Guds skaperverk. Dessuten fremstår både primærfortelleren og sekundærfortelleren (fiskeren) som to typiske Poe-helter, knuget av angst og gru. Også selve landskapet fremstår som et typisk Poe-scenario, omhegnet av angst, lidelse og ensomhet.

Det bilde Poe gir av Moskenesstraumen i denne novellen er selvsagt ikke noe realistisk bilde, selv om forfatteren øyensynlig har forsøkt å "vitenskapeliggjøre" sin fremstilling. Kanskje er Moskenesstraumen hos Poe, som vi skal komme tilbake til i konklusjonsdelen, først og fremst et bilde på noe annet, noe som har å gjøre med motstridende krefter i menneskets indre.

Jules Verne: Moskenesstraumen som åpningsmekanisme - og lukkethetens emblem

I Jules Vernes (eventyrlige) roman fra 1870, *En verdensomseiling under havet* (*Vingt mille lieus sous les mer*) møter vi den mystiske kaptein Nemo og den legendariske undervannsbåten *Nautilus*.

Året er 1866. Fra mange steder i verden strømmer det inn rapporter om skip som har støtt sammen med et mystisk, sigarformet vesen. Man antar at det gedigne vesenet - som forøvrig beveger seg usedvanlig hurtig og dessuten sender ut et kraftig, fosforaktig lys - er en for menneskeheten ukjent sjøskapning, mest sannsynlig en kjempehval. Den franske haveksperten Pierre Arronax, forfatter av boken *De store havdyps hemmeligheter*, blir, etter anmodning fra de amerikanske myndigheter, med fregatten *Abraham Lincoln* på en verdensomspennende ekspedisjon for å finne og uskadeliggjøre havmonsteret. Med seg har professor Arronax den trofaste tjeneren Conseil og den canadiske harpunererer Ned Land. Etter flere måneders fånyttets leting kommer det omsider til et sammenstøt mellom fregatten og det hvallignende "uhyret". Under sammenstøtet blir Arronax, Conseil og Ned Land skyllet over bord av en stor bølge. De tre blir tatt ombord i noe som viser seg å være en kollosal ubåt, *Nautilus*. Kaptein Nemo forteller dem at han har "brutt med menneskeheten"¹ og at de fra nå av er å betrakte som hans permanente gjester - han kan nemlig ikke tillate dem å avsløre hans hemmeligheter for resten av verden. Med sine ufrivillige gjester legger så Nemo ut på en halsbrekkende seilas jorden rundt, motivene synes noe uklare, men

---

¹ Jfr Jules Verne, *En verdensomseiling under havet*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1994, s. 44.

det virker som kaptein Nemo iallfall har til hensikt å vise professor Arronax noen hemmeligheter ved de store havdyp som ikke er omtalt i hans bok. Arronax, Conseil og Ned Land blir hele tiden behandlet godt og opplever ytterst interessante ting, men de har selvsagt liten lyst til å ende sine liv ombord i ubåten, tanken på å rømme er derfor hele tiden nærværende, selv om mulighetene til flukt synes svært små.

I ni måneder er de tre ufrivillige fanger om bord i *Nautilus*. Men så en dag kommer undervannsbåten inn mot kysten av Lofoten:

Så hørte jeg [Arronax] det ene ordet som fortalte meg grunnen til alt bråket. Det var ikke oss mennesket var opptatt av.

- Malstrømmen! Malstrømmen! hørte jeg de ropte. Malstrømmen! Noe verre kan ikke et skip komme ut for. Vi befant oss altså like under norskekysten, der denne strømmen setter inn.

Når sjøen flør her, strømmer vannet innover med uimotståelig kraft og danner en kjempemessig virvel med et dragsug som kan trekke de største skip ned i avgrunnen.

Hit hadde altså kaptein Nemo styrt *Nautilus*. Kanskje var det bare et slumpetreff, men det kunne også hende han hadde gjort det med vilje. Strømmen tok til å gå i en ring som ble stadig mindre, og den var så sterk at *Nautilus* ble trukket med. Også vi i skipsbåten fulgte med, for vi hadde ikke kommet løs ennå. Fortere og fortere gikk det.

Det bruste og brølte rundt oss, og vi ble slengt helt hjelpeløse omkring i den vesle båten. Det knaket i stålskroget til *Nautilus*.

- Vi må bli hvor vi er! skrek Ned, og tok til å skru fast koblingene igjen. - Det er det eneste håpet vi har!

Ikke før hadde han sagt det, før det gikk et kraftig rykk gjennom båten. Koblingene ble revet løs, og vi ble slengt ut i virvelen. Jeg slo hodet mot båtkanten, og så ble alt svart for meg.¹

Her er det især tre forhold jeg gjerne vil kommentere: a) Hvordan Moskenesstraumen blir beskrevet. b) Hva som er foranledningen til at *Nautilus* havner i Moskenesstraumen. c) Hvilke konsekvenser møtet med Moskenesstraumen får for de involverte parter.

---

¹ Ibid., ss. 166-167.

Angående a) Hvordan Moskenesstraumen blir beskrevet: Moskenesstraumen fremtrer her helt i tråd med de mest outrerte myter, som voldsom, fryktinngytende og livsfarlig; ... *Noe verre kan ikke et skip komme ut for... uimotståelig kraft... en kjempemessig virvel med et dragsug som kan trekke de største skip ned i avgrunnen... Strømmen tok til å gå i en ring som ble stadig mindre, og den var så sterk at Nautilus ble trukket med...*

I Carl Schøyens *Nord i værene* kommer forøvrig den lokale fiskeren Bernt til orde: "Nei, var strømmen slik, vilde det være umulig å drive fiske fra Hell. Og det er fabel, rett og slett fabel, dette om den veldige hvirveltrakten som trekker ned de største fartøier og hval og tømmer og kverner alt i splinter mot klippebunnen."¹

Angående b) Hva som er foranledningen til at Nautilus havner i Moskenesstraumen: Dette er også et spørsmål som professor Arronax stiller: *Hit hadde altså kaptein Nemo styrt Nautilus. Kanskje var det bare et slumpetreff, men det kunne også hende han hadde gjort det med vilje.* Det er faktisk flere indisier i teksten på at kaptein Nemo rett og slett ønsker å begå selvmord ved å føre Nautilus inn i den myteomspunnede malstrømmen. Like før de kommer inn i strømbeltet kan vi merke oss at Nemo sitter ved skipsorgelet og spiller dempet. Så reiser han seg og kommer Arronax i møte: "Han kom *gående stivt* rett mot meg med *korslagte armer*, som et *spøkelse*. Et *sukk* trengte opp av brystet hans, og jeg hørte han *stønnet*: - Allmektige Gud! Nå må det være *nok! Nok!*" [mine uth.]²

Den dempede orgelmusikken fortøner seg nærmest som et dystert og planlagt preludium til sin egen begravelse, det at han går stivt, med korslagte armer, gjør også sitt til at han i dette øyeblikk fremtrer som mer død enn levende, dette inntrykket underbygges ytterligere av at han beskrives som "et spøkelse".

---

¹ Carl Schøyen, *Nord i værene. Skildringer*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1943, s. 71. Men Bernt innrømmer at strømmen til tider kan være temmelig slem: "Best som de krysser der ute med juksa, kan mørkskoddene komme fallende, plutselig, som tømte fra en sekk, og de kan holde det roende i ring, mens strømmen vokser. Tungsjøen reises nu efter hvert stadig sværere, og finner de langt om lenge inn til enn holme og kommer sig i land der, går det gjerne så at båten i det samme knuses av brekningen. Det har mangfoldige ganger hendt." Loc.cit.

² *En verdensomseiling under havet*, s. 166.

Ikke nok med det, hans fortvilte påkallelse av den "allmektige Gud" forsterker i fullt monn dødsatmosfæren og dødskonnotasjonene. For hva er det han ber Gud om? Jo, at det nå "må være nok", noe som vanskelig kan forstås på en annen måte enn at han ønsker at reisen må få en slutt, kort sagt: at han vil ende sitt liv.¹

Angående c) Hvilke konsekvenser møtet med Moskenesstraumen får for de involverte parter: For Arronax og hans to

---

¹ I *En verdensomseiling under havet* får vi ikke rullet opp kaptein Nemos forhistorie. Stort sett får vi bare vite at han har kuttet alle bånd til omverdenen, jfr følgende utsagn: "Tilfeldighetene har ført dere sammen med en mann som har brutt med menneskeheten. Dere har forstyrret mitt liv." (s. 44) og: "Jeg har brutt med hele samfunnet av grunner som bare jeg selv har noen rett til å dømme om. Jeg adlyder derfor ikke samfunnets lover, og jeg vil oppfordre Dem [Arronax] til aldri å påberope Dem slike lover overfor meg." (s. 45) Men i *Den hemmelighetsfulle øya* (*L'île mystérieuse*, 1874) gis det derimot en langt mer utførlig forklaring på gåten Nemo: "Kaptein Nemo var inder, og hans virkelige navn var prins Dakkar. Hans far var rajah i fyrstestaten Bundelkund, som dengang var en uavhengig stat. Allerede da han var ti år gammel, sendte faren ham til Europa for at han skulle få en fullkommen utdannelse. I tjue år studerte prins Dakkar, og da han var begavet med en overlegen intelligens, tilegnet han seg både grundige og omfattende kunnskaper. Han besøkte alle land i Europa unntagen ett. Den unge fyrsten hatet England og ville aldri dra dit. Det var den beseiredes hat til undertrykkeren. Han kunne aldri tilgi de fremmede inntrengerne som hadde undertrykt hans fedreland. Da han var 30 år gammel, vendte han hjem til India. Han giftet seg med en indisk fyrstinne og fikk to barn med henne, men midt i sin egen lykke kunne de aldri glemme fedrelandet ulykke. I 1857 brøt sepoyopprøret ut. Prins Dakkar sluttet seg til opprørerne og ble leder for oppstanden. Han satte sine kunnskaper og sin rikdom inn i kampen og kjempet selv i første linje. [...] Imidlertid seiret engelskmennene, og Englands styre ble hardere enn før. Og da seierherrene ikke klarte å fange prins Dakkar, hevnet de seg ved å utrydde hele hans slekt. Hans gamle foreldre, hans hustru og hans barn ble drept. Prins Dakkar vendte ensom tilbake til Bundelkunds fjell. Han var fylt av hat til hele den vestlige verden, som hadde berøvet ham alt unntagen livet. Og nå gjorde han restene av sin kolossale formue om i kontanter og samlet omkring tjue av sine mest trofaste tilhengere. En vakker dag var de alle forsvunnet, og en så dem aldri mer. Og hvor var det prins Dakkar hadde søkt uavhengigheten som den bebodde verden nektet ham? Jo - han hadde søkt ut på sjøen - på havdypet - der ingen kunne følge ham. På en øde øy i Stillehavet anla han et skipsverft, og der bygde han og hans menn en undervannsbåt etter hans tegninger. Havet med sine rikdommer av fisk og havdyr gav han og hans kamerater rikelig til å opprettholde livet. Prins Dakkar dømte sin undervannsbåt *Nautilus*, kalte seg selv kaptein Nemo, og tok havet i besittelse." *Den hemmelighetsfulle øya*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1993, ss. 129-130.

følgesvenner blir Moskenesstraumen *redningen*, i den voldsomme strømvirvelen gjenvinner de sin frihet: Nøyaktig hvordan det foregår får vi ikke vite i detalj, men det som iallfall kommer klart fram er at de, mens *Nautilus* er i ferd med å bli sugd ned, rømmer ved hjelp av lettbåten. Så mister de bevisstheten og våker opp inne i en fiskerstue:

Men da jeg kom til meg selv igjen, lå jeg i hvert fall i en fiskerhytte i Lofoten, og de to kameratene mine trykket meg gledesstrålenede i hånden.

Dette skriver jeg her langt nord i Norge, for vi må vente flere uker på et båt til Frankrike. I mellomtiden vil jeg lese gjennom notatene mine, der jeg har skrevet ned alt som hendte på turen så nøyaktig som jeg kunne.

Men kommer noen til å tro på det jeg forteller? Det vet jeg ikke, og forresten kan det være det samme også. Men jeg vil nå likevel påstå at jeg har en viss rett til å uttale meg om det som finnes dypt nede i havet, der jeg har reist tusener av mil de siste ti månedene.

Men hvordan gikk det med *Nautilus* og de som var ombord der? Lever kaptein Nemo? Går han ennå med de skrekkelige hevtankene sine, eller ble han drept i malstrømmen? Vil havet noen gang gi oss den beretningen han skrev på, slik at vi kan få løst gåten om hans liv?¹

Hvordan det til slutt går med kaptein Nemo og *Nautilus* får vi altså ikke vite i denne boka, men i *Den hemmelighetsfulle øya*.²

Det som likevel er klart er at Moskenesstraumen fungerer som en separasjonsmekanisme i denne teksten; rent fysisk fører sammenstøtet med vannmassene til at *Nautilus* forsvinner ned i dypet, mens Arronax & co. bringes opp til havets overflate og redningen - hvorpå

---

¹ *En verdensomseiling under havet*, s. 168.

² I *Den hemmelighetsfulle øya* får vi som sagt visshet i at kaptein Nemo har overlevd møtet med Moskenesstraumen. Imidlertid tror Nemo at Arronax og hans to kumpaner har omkommet i de voldsomme strømvirvlene. Selv har kaptein Nemo fortsatt å flakke om i havet. Etter som årene gikk døde den ene etter den andre av hans besetning. Til slutt var Nemo alene ombord i *Nautilus*, og han førte da ubåten til en av sine mange skjulte havner, grotten under den vulkanske Lincolnøya. Og her er det altså at både Nemo og *Nautilus* ender sine dager, under et voldsomt vulkanutbrudd.

han skriver en bok om sin opplevelser, i så måte kan man si at Moskenesstraumen fungerer som en litterær fødselshjelper. I denne sammenhengen fremstår Moskenesstraumen i et tvetydig lys, alt etter hvor man lar blikket hvile. Retter man fokus mot Arronax, tar Moskenesstraumen form som en åpningsmekanisme, mens den i forhold til Nemo fremtrer som selve lukkethetens emblem.

I artikkelen "Nautilus og Bateau Ivre" er Roland Barthes inne på det han oppfatter som Jules Vernes eksistensielle prinsipp:

Dette prinsipp forekommer meg å være en vedvarende tendens i retning av det *innelukkede*. Fantasiene omkring reisen svarer hos Verne til en utforskning av det *lukkede* [...]. Nautilus er i denne henseende den perfekte hule: *nytelsen av lukketheten* når sitt klimaks når det, midt i dette indre uten sprekker, er mulig å se ut på vannmassenes kaos gjennom en stor glassrute og på denne måten definere *det indre* i kraft av dets motsetning. [mine uth.]¹

Barthes har utvilsomt mye rett i det han her skriver. Ja, i det øyeblikk kaptein Nemo fører *Nautilus* inn i Moskenesstraumen, er det som om han ønsker å leve opp til den ytterste konsekvens av sitt selvvalgte navn (Nemo: lat, *ingen*); gjennom å la seg male ned gjennom Moskenesstraumens turbulente svelg er det som om han vil innkapsle og innlemme seg selv i den absolutte intethet – døden.

Konklusjon:

Felles for både Petter Dass, Edgar Allan Poe og Jules Verne er at de alle tre, på forskjellig vis, berører den liv/død-polariteten som er knyttet til Moskenesstraumen som naturfenomen. Det er ingen tvil om at Petter Dass' beskrivelse er den mest edruelige av de tre; han er forbausende klartenkt og treffer spikeren rett på hodet når han forklarer malstrømmen på bakgrunn av månefasene, tidevannet og vindstyrken/vindretningen.

En annen sak er at Petter Dass selvsagt skiller seg fra Edgar Allan Poe og Jules Verne ved at de to sistnevnte har benyttet Moskenesstraumen, og alle mytene rundt Moskenesstraumen, som

---

¹ Roland Barthes, "Nautilus og Bateau Ivre" i *Mytologier*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1999, ss. 69 og 71.

ingrediens i oppbygningen av to (mytiske) fiksjonsfortellinger. Hos Petter Dass, derimot, inngår Moskenesstraumen som naturlig del av en større topografisk beskrivelse av Nord-Norge.

Sagt på en annen måte: hos Petter Dass inngår Moskenesstraumen som komponent i et verbalt *landskapsmaleri* (eller kystmaleri), hos Edgar Allan Poe og Jules Verne er Moskenesstraumen snarere komponent i to narrative *sjelemalerier*: både Poe og Verne skildrer et tilsynelatende forlis, men begge historiene kommuniserer nok likevel det motsatte: en (gjen)fødsel. På det ytre planet er det både hos Poe og Verne selvfølgelig snakk om "menneskets kamp med naturkreftene", men på det indre planet er det likevel flere forhold som tyder på at vi også, gjennom basketaket med Moskenesstraumen, får billedsatt visse sider av menneskets kamp med seg selv.

I et slikt perspektiv handler det ikke (hva Poe og Verne angår) bare om en mestring av den ytre, konkrete verden, men vel så mye om en mestring av de indre, sjelelige strømvirvler.

Appendix

- 1) Fra Mosken til Værøe bereignes en Miil,
- 2) Der flyde de Strømme saa snart som en Piil,
- 3) Omtumler sig frem og tilbage;
- 4) Man kand dem vel ligne ved raskeste Raa,
- 5) At mange Beskuer har undret derpaa,
- 6) Hvor Vandet slig Magt kunne tage:
- 7) Naar Maanen fremtrinner med Fuld eller Nye
- 8) Da høres omkring en forfærdelig Gnye
- 9) At Haaret paa Hoved maae ryste,
- 10) Og ofte saa skrækkelig tager af Sted,
- 11) At Landet og Husene skielve derved,
- 12) Som Skyen ved Torden skull' bryste;
- 13) Og skeer det, at Vinden er Strømmen imod,
- 14) Da reyses de Bølger i dybeste Flod
- 15) Saa høye, som Klippernes Toppe:
- 16) Skull' nogen fordristes at fare der da,
- 17) Han reiste der aldrig med Livet ifra,

- 18) Men maatte til Bunden ned hoppe;
- 19) Thi kand ey den Reysende vove dertil,
- 20) Endskiønt han sin Reyses Forfremmelse vil
- 21) Ved alle Minutter opagte,
- 22) Men faar at opbie med Længsel den Tiid,
- 23) Naar Floderne stilles og Luften er bliid,
- 24) Og Havet nedlegger sig sagte;
- 25) Besynderlig maae det og tages i Agt:
- 26) Naar Flod eller Ebbe ved Maanen har Magt,
- 27) Er vanskelig over at fare,
- 28) Naar Maanen halveris, er Floderne smaae,
- 29) Da maae man grandgivelig passe derpaa
- 30) Og tage ved Ebberne vare;
- 31) Men passer han ikke ret lige den Stund
- 32) Naar Ebben udløber til nederste Grund,
- 33) Og lader den Time forsømme,
- 34) Da bliver hans Reyse forsænket den dag,
- 35) Han takke sig selver for Tidens ud-drag,
- 36) Som loed den af Haaden bortrømme!
- 37) Men hvoraf det kommer, at Mosken er grum,
- 38) Og hvoaf han tumler saa bister herom,
- 39) Og, hvad forekommer, opsluger,
- 40) Jeg seer, at vor Areboe, har det vel fat,
- 41) Han slutter, en Skiærr-gaard i Dybet er sat,
- 42) Hvor Strømmen sin Myndighed bruger;
- 43) Han meener, den Skiærr-Gaard af Klipper nestaaer,
- 44) Som uden til rund og om-circlede gaaer,
- 45) Men inden til aaben og huule,
- 46) Og midt i de Klippers udhuulede Gang
- 47) Skal reyses en Klippe trind-agtig og lang,
- 48) Som sig der indvendig mon skiule:
- 49) Til denne sin Huule han setter en Port,
- 50) Som aabnes for Strømmen, der skynder sig fort,
- 51) Og sig ind i Hulen vil trænge,
- 52) Naar den der indkommer, spadserer den om,
- 53) Og søger Udgange, men finder ey Rom
- 54) Thi vil den med Magt sig utsprænge,
- 55) Den sørger den Dør, den tilforne indgik,

- 56) Og kommer herud med forvirrende Skik,
- 57) Og svirrer saa rundt om den Klippe;
- 58) Hvad Vrag eller Træer han kommer da for,
- 59) Det slides, som det iblant Røvere vaar,
- 60) Før Strømmen det lyster at slippe.
- 61) Den Gisning jeg lade vil staae ved sit værd,
- 62) Den salig Mands Skrifter heel fyndig og lærd
- 63) Som Guld det jeg agter at giemme;
- 64) Men Mandens Beslutning om Moske-strøms Magt,
- 65) Hvis ikke Forfarenhed andet har sagt,
- 66) Da kunde jeg med den vel stemme.
- 67) Jeg vil det kun an med Eenfoldighed gaae,
- 68) Naturen os lærer det best at forstaae,
- 69) Hvor Strømme sin Magt monne tage:
- 70) Jo fortere Havet ved voxende Vand
- 71) Spadserer i Fiorder og fylder den Strand,
- 72) Jo fortere gaaer det tilbage,
- 73) Er Bundene dybe, som inden for er,
- 74) Og ude ved Gabet er grundere Skiær,
- 75) Da vil jo Naturen det lære:
- 76) Jo dybere Bunde, jo sagtere Fart,
- 77) I grundeste Vande gaaer Strømmen jo hart,
- 78) Og veed si ey selv at regiere.
- 79) See! vilt du nu have din Reyse begynt
- 80) Fra Moskenes, saasom den yderste Pynt
- 81) Og lige til Botned derinde,
- 82) Og tæl saa fra Gabet til inderste Strand,
- 83) Hvad Længde det Hav ombefattes af Land,
- 84) Og hvordan Begreb du kand finde,
- 85) Jeg troer, at den Længde henstrække sig skal
- 86) Til Tolv eller Elleve Miiler i Tal,
- 87) Foruden alt andet at reigne.
- 88) Hvad Vidden og Breeden og Dybden angaar,
- 89) Du vel et anseelig stort Tal da og faaer,
- 90) Som strækker sig ud allevegne.
- 91) Nu er her Sex Timer at gjøre kun paa
- 92) At her skal opfyldes hver Vinkel og Vraa,
- 93) Som stoere Vidde begriper

- 94) Og atter Sex Timer at skynde sig bort
- 95) Igiennem de forrige Gange og Port,
- 96) Som Værøe ved Mosken inkniber:
- 97) Hvad Under, at saadan en Mænde af Hav,
- 98) Som stedse maa skynde sig til eller av,
- 99) Og det paa saa korte Terminer,
- 100) Igiennem benauede Ganger og Grund,
- 101) At det jo maae skraale med brumlende Mund,
- 102) Og ligesom selv sig piiner.
- 103) Jeg veed vel, her kastes Instantzer imod,
- 104) At denne min Meening er ikke saa goed,
- 105) Som maaskee vel efter Tanke:
- 106) Det kand ikke siges, at Gabet er trangt,
- 107) Thi Havet tvert over Tolv Miile er langt,
- 108) Er der ikke Rom til at spanke?
- 109) Jeg svarer: det er med de Strømme saa fat,
- 110) De skynde sig igiennem de nærmeste Gatt,
- 111) Hvor allerførst Løb er at hitte,
- 112) Nu bliver jo Mosken det nærmeste Sund,
- 113) Thi maae den med Trængsel igiennem den Grund,
- 114) Alt skull' den sig selver forsplitte;
- 115) At han de forskrækkelig Hverveler skiær,
- 116) Det volder, at Vandet er grundere der,
- 117) Og inden for dybere Bunde;
- 118) Naar Dybene trykke nu hæftelig paa,
- 119) Da maae jo de Strømme forfærdelig gaae,
- 120) I sær hvor de Banker er' Grunde